

In the article the essence and characteristics of integration and inclusive education in Ukraine and other countries. Article is covers the main areas of special education in Ukraine and other countries, such as USA, Canada , Australia , Slovachchina , Czech Republic , Poland , Belarus, reveals the advantages and disadvantages of the main approaches to the education of children with disabilities in our country, provides a summary of the full and partial integration in different countries (Poland , Czech Republic, Slovachchina , Belarus) , filed a list of key legislative instruments of the new methodology of special education for children with special educational needs in Ukraine.

In Satya filed definition of the basic terminology concepts in the modern world of education policy concerning education of children with disabilities , this article contains the results of the first inclusion in the inclusive education of children s SSTs in the eastern region of Ukraine , Dnepropetrovsk and Dnepropetrovsk this area, analyzed the work The corrective rehabilitation centers in this region. For the first time raised the actual problem terminologichnogo inconsistencies regarding the content and the name of inclusive education in Ukraine.

Keywords: integration, inclusive education, meystrimeng, internality and externality pedagogical integration.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2013 р.

Статтю прийнято до друку 30.10. 2013 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Конопляста С.Ю.

УДК: 376-056.264-024.11

СТРУКТУРУВАННЯ КОРЕКЦІЙНОГО ВПЛИВУ У РОБОТІ З ДИТИНОЮ З АУТИЗМОМ

Базима Н.В.

Вивчення проблеми аутизму та аутистичних порушень не втрачає своєї актуальності упродовж тривалого часу, про що свідчать дослідження багатьох науковців, таких, як О.С.Аршатська, О.В.Аршатський, О.Р.Баєнська, В.М.Башина, О.Б.Богдашина, А.Л.Душка, Д.Н.Ісаєв, В.С.Каган, К.С.Лебединська, В.В.Лебединський, М.М.Ліблінг, І.П.Логвінова, С.С.Мнухін, О.С.Нікольська, К.О.Островська, Т.В.Сак, Н.В.Симашкова, Т.В.Скрипник, Г.Є.Сухарєва, В.М.Синьов, В.В.Тарасун, Г.М.Хворова, А.П.Чуприков, М.К.Шеремет, Л.М.Шипіцина, Д.І.Шульженко, О.А.Янушко, Н.Аспергер, Ch.Gillberg, L.Kanner, G.T.Peelers, M.Rutter, E.Schopler, K.Quill, L.Wing та ін.

У відповідності до Міжнародної класифікації хвороб 10-го перегляду (МКХ-10) аутизм віднесено до групи розладів, що характеризуються якісними аномаліями соціальної взаємодії і спілкування та обмеженим, стереотипним набором інтересів та діяльності [1]. В Україні вважається, що аутизм є спектральним порушенням, тобто, що патерни симптомів захворювання, рівень здібностей дітей, а також інші характеристики при аутизмі зустрічаються у найрізноманітніших комбінаціях, а хвороба може мати різні ступені тяжкості [4]. У дефектологічному словнику за редакцією В.І.Бондаря та В.М.Синьова визначення аутизму розглядається як тяжке порушення розвитку, що характеризується значними недоліками у формуванні соціальних і комунікативних зв'язків із реальністю та проявляється у зосередженості на власних переживаннях, обмеженні спілкування з іншими людьми, а також проявами стереотипних інтересів [2].

У дітей дошкільного віку, які мають аутистичні порушення, виділяють особливості у формуванні мотиваційної сфери та процесу планування діяльності й поетапного виконання тих чи інших дій. Діяльність дітей з аутистичними порушеннями характеризується стереотипністю, що пояснюється науковцями як прагнення уникнути неприємних вражень, які можуть виникнути під час виконання нових дій або під час потрапляння у нову, незнайому ситуацію. Діти з аутистичними порушеннями відчувають утруднення при перенесенні здобутих знань і навичок у нову ситуацію, вони часто бояться невдач, що стає причиною небажання отримувати новий чуттєвий досвід. Можна зробити висновок, що рівень пізнавальної активності у дітей з аутистичними порушеннями буде зниженим у порівнянні з нормою.

Безумовно, надання корекційної допомоги неможливе без точного визначення доступного дитині з аутистичними порушеннями рівня взаємодії з оточенням, адже його перевищення може викликати у неї відхід від можливого контакту, появу небажаних реакцій протесту на кшталт негативізму, агресії або самоагресії і, що найнебажаніше – фіксацію негативного досвіду спілкування. Адже, як свідчать дослідження багатьох науковців (О.Р.Баєнська, К.С.Лебединська, О.С.Нікольська, К.О.Островська, Д.І.Шульженко, О.А.Янушко та ін.), діти з аутизмом схильні до сприймання інформації про навколишнє середовище блоками, міцно пов'язуючи якусь ситуацію чи подію з відчуттям або емоцією, що у подальшому, при виникненні подібної ситуації, асоціативно може викликати і всю гамму почуттів та емоцій, яку пережила дитина, вперше зіткнувшись з нею.

Вивчення, аналіз й узагальнення наукової літератури дозволили встановити параметри найбільш адекватного для дитини з аутистичними порушеннями рівня контактів з навколишнім світом і людьми, до яких ми відносимо: найбільш прийнятну дистанцію спілкування, якість дослідження і обстеження навколишніх предметів, тривалість зосередження уваги на цікавих предметах, улюблені заняття насамоті, використання іграшок, способи

заспокоєння при збудженні, ставлення до включення дорослих в діяльність, наявність стереотипів побутових навичок та їх якість, використання мовлення, його характер і мета.

Зупинимось дещо ширше на кожному з параметрів.

Найбільш прийнятна дистанція спілкування передбачає, наскільки близько дитина сама наближається до дорослого і наскільки близько його підпускає; як ставиться до тактильного контакту; чи дивиться в обличчя і як довго; чи дозволяє обійняти себе чи взяти себе на руки та як при цьому поводить (напружено, пригортається, виривається, б'ється і т.п.); як поводить з близькими та з незнайомими людьми; наскільки може відпустити від себе маму або особу, з якою відчуває найближчий зв'язок і т.п..

Якість дослідження і обстеження навколишніх предметів може проявлятися наступним чином: дитина їх розглядає, обнюхує, бере до рота, неухважно бере в руку, не дивлячись, і негайно кидає; дивиться здалеку, боковим зором і т.д..

Визначаючи тривалість зосередження уваги на цікавих предметах, бажано звертати увагу, які саме предмети цікавлять дитину з аутистичними порушеннями, до яких предметів вона проявляє інтерес: іграшки, книги, малюнки, фотографії, пазли, мильні бульбашки, свічки, ліхтарик, побутові прилади, дрібні предмети і т.ін..

Важливе значення для структурування корекційного впливу мають улюблені заняття, коли дитина залишається на самоті: сидіти на місці, ходити по кімнаті, дивитися у вікно, щось крутити, перебирати, розкладати, гортати книгу, складати пірамідку, будувати башту, бігати і т.ін.. Знаючи, яким чином дитина розважається на самоті, можна дані зв'язки використовувати і в психолого-педагогічній роботі, пропонуючи їй дитині з елементами корекційного впливу.

Цікавою і корисною буде інформація про використання іграшок дитиною з аутистичними порушеннями. Дитина може по-різному взаємодіяти з іграшками: звертає увагу лише на якісь деталі (крутить колеса машини, кидає кришечку від коробочки, трясє мотузку і т.п.), маніпулює іграшкою для вилучення будь-якого сенсорного ефекту (стукає, гризе, кидає і т.п.), програє елементи сюжету (кладає ведмедика в ліжку, годує ляльку, навантажує машину, будує з кубиків будинок і т.п.) і т.д..

Знання про найбільш доцільні способи заспокоєння при збудженні (взяти на руки, приголубити, відвернути увагу (ласощами, звичним заняттям, обіцянками, мотивацією і т.п.) можуть стати у нагоді у випадках, коли дитина з аутистичними порушеннями відволікається, вередує або довго не може заспокоїтись після ситуації, яка її позитивно або негативно вразила.

Важливо знати про ставлення дитини до включення дорослих в її заняття (відходить, протестує, приймає, взаємодіє, повторює якісь елементи гри дорослого або слова чи фрази і т.п.) з метою підвищення якості взаємодії з дитиною, пропонуючи їй ті види діяльності і ті способи взаємодії, які їй подобаються (або задовольняють її), поступово впроваджуючи нові види діяльності або їх елементи, розширюючи сфери впливу на дитину.

Наявність стереотипів побутових навичок, їх розгорнутість, рівень прив'язаності до тих чи інших ситуацій можуть проявлятися у поведінці в ситуаціях дискомфорту, страху (завмирає, виникають панічні реакції, агресія, самоагресія, звертається до близьких, скаржиться, посилюються стереотипії, прагне повторити або обговорити травмуючі ситуації і т.п.), у поведінці при задоволенні та радості (збуджується, посилюються рухові стереотипії, прагне поділитися своїм приємним переживанням з близькими і т.п.), у реакції на заборону: ігнорує, лякається, спеціально повторює заборонені дії, виникає агресія, крик і т.п..

Зробивши аналіз багатьох наукових досліджень, можна визначити багаточисельність і різноманітність порушень мовленнєвого розвитку дітей з аутистичними порушеннями. Але, попри те, що розвиток мовлення у аутичних дітей може відрізнятися досить суттєво: від мутичності до надзвичайно раннього і бурхливого розвитку, використання мовлення, його характер і мета можуть стати не лише предметом дослідження, а у подальшому – засобом корекційної роботи. Отже, бажано відмічати, як дитина використовує мовлення: коментує свої дії, звертається до себе чи до оточуючих, використовує мовлення у якості ауто стимуляції, наявна стереотипність мовлення, шаблонність мовлення, присутність ехололій, присутність звукокомплексів, звуконаслідувань та вокалізацій, мутизм і т.п..

Постійне підтримання розмови з дитиною має надзвичайно важливе значення, навіть тоді, коли вона не відповідає і не реагує на мовлення оточуючих. Для розвитку мовленнєвої активності з дитиною необхідно постійно розмовляти, багаторазово проговорюючи усі звичайні повсякденні ситуації (одягання і роздягання, умивання, купання, приготування їжі, прибирання зі столу, миття посуду, годування, прогулянки, підмітання підлоги, підготовку до сну, прибирання іграшок на місце та ін.) та коментуючи усі дії під час ігор та вправ з іграшками чи предметами, при читанні книжок та перегляді мультфільмів тощо. При цьому, звертаючись до дитини, навіть якщо вона не користується мовленням як засобом комунікації, необхідно задавати їй запитання. Після запитання варто зробити паузу, а потім, якщо відповідь від дитини відсутня, відповісти на нього самому, не вимагаючи відповіді від дитини і не сварячи її за неспроможність вербально відреагувати на запитання. Дитина

постійно чує мовлення дорослого і таким чином дізнається багато нових слів і засвоює їх. Таким чином відбувається розвиток і удосконалення пасивного словникового запасу.

Спостереження за перерахованими вище діями, які характеризують поведінку дитини з аутистичними порушеннями, можуть дати інформацію як про можливості дитини спонтанно взаємодіяти з навколишнім середовищем і оточуючими людьми у повсякденному житті, так і у спеціально створюваних ситуаціях взаємодії. Зазвичай ці можливості істотно різняться. Дослідження О.А.Янушко свідчать про те, що у своїй мимовільній активності дитина може досить спритно маніпулювати об'єктами: швидко гортати сторінки, збирати шматочки дрібною мозаїки, з'єднувати деталі конструктора і т.п., але, коли батьки намагаються вкласти їй в руку ложку, щоб привчити до самостійної їжі, або олівець, щоб навчити малювати, вона проявляє незграбність, неспроможність до повторення простих маніпулятивних дій [5].

Соціальні відносини складні для людей з аутизмом, а тим більше – для дошкільників з аутистичними порушеннями, в силу того, що вони мало здатні до моделювання поведінки у залежності від ситуації. Соціальні відносини осіб з аутизмом дещо залежать від ставлення до них соціуму. Якщо таку дитину поставити перед необхідністю приймати рішення, їй доведеться робити це. Але, навіть виробивши певний поведінковий набір, дитина з аутистичними порушеннями не завжди здатна робити вибір між більш ефективним і менш ефективним способом досягнення мети. Зменшення жорсткості поведінкових стереотипів можливе лише при допомозі, і це пов'язано з певними емоційними переживаннями.

Виявлені у ході спостереження за дітьми означеної категорії дані дають можливість зробити висновок про наявні можливості взаємодії з дитини з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку навколишнім та рівень витривалості у контакті з оточуючим середовищем на даний момент з метою структурування корекційного впливу на основі врахування інформації, отриманої під час обстеження та спостереження за дитиною.

Прагнення зрозуміти дитину з аутистичними порушеннями у всіх тонкощах її проявів можна визначити як одне з головних завдань корекційної роботи. Адже таке розуміння дає можливість не тільки пояснити деякі особливості дитини (такі, як, наприклад, страхи, фобії, фантазування, аутистимуляції, стереотипії, ехолоалії та слова- і фрази-штампи і т.п.), а й передбачити можливі негативні реакції на ті чи інші стимули навколишнього середовища, спровокувати потрібні реакції для розвитку відповідних умінь та навичок, індивідуально підібрати дієві ігри та завдання з навчальним, виховним та корекційним наповненням.

До того ж, пасивна поведінка не завжди свідчить про недостатній інтерес до інших людей, а може вказувати на нездатність трансформувати інтерес у відповідні успішні дії [3].

Таким чином, для визначення напрямів адекватної і ефективної корекційно-логопедичної допомоги надзвичайно важливе значення матимуть дані, отримані при обстеженні стану мовленнєвого розвитку дитини з аутистичними порушеннями. Беручи до уваги специфічні особливості комунікативної діяльності та широкий спектр мовленнєвих порушень у дітей з раннім аутизмом (від мутизму та ігнорування спроб привернути увагу дитини до довготривалих однотипних некомунікативних монологів на теми, які найбільше тривожать аутичну дитину), роботу з формування мовленнєвих навичок у дітей із аутистичними порушеннями, на нашу думку, необхідно починати з оцінки рівня актуального розвитку мовлення дитини. Крім того, важливо налагодити і постійно підтримувати емоційний контакт з дитиною, створюючи довірливу атмосферу безпеки і доброзичливості.

Література

1. <http://www.mkb10.ru/> 2. **Дефектологічний словник:** навчальний посібник / В.І.Бондар, В.М.Синьов / За редакцією В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К.: «МП Леся», 2011. – 528 с. 3. **Зюмалла Р.** Обучение и сопровождение людей с аутизмом по программе ТЕАССН / Р. Зюмалла / Перевод с немецкого: А. Ладисов, О.Игольников. – Минск, Общественное объединение «Белорусская ассоциация помощи детям-инвалидам и молодым инвалидам. – 2005. – 55 с. 4. **Шульженко Д.І.** Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей / Д.І.Шульженко / : Монографія. – К., 2009. – 385 с. 5. **Янушко Е.А.** Игры с аутичным ребенком. Установление контакта, способы взаимодействия, развитие речи, психотерапия./ Е.А. Янушко / М.: Теревинф, 2004. - 136 с.

References

1. <http://www.mkb10.ru/> 2. **Defektolohichny slovnyk:** navchalny posibnyk / V.I.Bondar, V.M.Synov / Za redaktsiyeyu V.I.Bondarya, V.M.Synova. – K.: «MP Lesya», 2011. – 528 s. 3. **Zh'umalla R.** Obucheniye i soprovozhdeniye l'udey s autizmom po programme TEACCH / R. Zh'umala / Perevod s nemetskogo: A. Ladisov, O.Igol'nikov. – Minsk, Obschestvennoe ob'edineniye «Belorusskaya asotsiatsia pomoshi det'am-invalidam i molodym invalidam. – 2005. – 55 s. 4. **Shul'zhenko D.I.** Osnovy psyhologichnoyi korektsii autystichnyh porushen' u ditey / D.I.Shul'zhenko / : Monografiya. – K., 2009. – 385 s. 5. **Yanushko Ye. A.** Igray s autistichnym rebenkom. Ustanovleniye kontakta, sposoby vzaimodeystviya, razvitiye rechi, psihoterapiya. /Ye.A. Yanushko / M. : Terevinf, 2004. – 136 s.

У статті розглядається проблема мовленнєвого розвитку дітей з аутистичними порушеннями та значення врахування особливостей прояву аутизму з метою покращення ефективності корекційної роботи. Автором наводяться різні погляди на проблему аутизму та аутистичних порушень, проаналізовано дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених

щодо психічного і мовленнєвого розвитку дітей даної нозології. Основна увага приділяється визначенню напрямів адекватної і ефективною корекційно-логопедичної допомоги, де надзвичайно важливе значення матимуть дані, отримані при обстеженні у дитини з аутистичними порушеннями та при спостереженні за її самостійною діяльністю. Зазначені деякі особливості комунікативної діяльності та широкий спектр мовленнєвих порушень у дітей з аутизмом, що значно варіюють за ступенем тяжкості і за своїми проявам.

Ключові слова: проблеми мовленнєвого розвитку, дослідження, аутизм, аутистичні порушення, обстеження, спостереження.

В статье рассматривается проблема речевого развития детей с аутистическими нарушениями и значение учета особенностей проявления аутизма с целью улучшения эффективности коррекционной работы. Автором приводятся различные взгляды на проблему аутизма и аутистических нарушений, проанализированы исследования отечественных и зарубежных ученых относительно психического и речевого развития детей данной нозологии. Основное внимание уделяется определению направлений адекватной и эффективной коррекционно-логопедической помощи, где чрезвычайно важное значение будут иметь данные, полученные при обследовании ребенка аутистическими нарушениями и при наблюдении за ее самостоятельной деятельностью. Указаны некоторые особенности коммуникативной деятельности и широкий спектр речевых нарушений у детей с аутизмом, которые значительно варьируют по степени тяжести и по своим проявлениям.

Ключевые слова: проблемы речевого развития, исследования, аутизм, аутистические нарушения, обследования, наблюдения.

The article covers the issue of speech development of children with autistic disorders and importance of taking into consideration autistic patterns in order to improve correctional educational work. The author presents different views at the problem of autism and autistic disorders, analyses researches of national and foreign scientists concerning mental and speech development of autistic children. The main purpose of the article is to determine directions for adequate and effective educational and logopaedic support, for which of particular importance are results of psychological and pedagogical assessment of a child with autism, observation of his or her independent activity. The article also lists specific features of communication activity and a wide range of communication disorders in children with autism, varying greatly in degree of complexity and onset.

Key words: speech development problems, research, autism, autistic disorders, assessment, observation.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2013 р.

Статтю прийнято до друку 25.10. 2013 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК: 376.36

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СИСТЕМЫ «БЛИСС» В РАБОТЕ С НЕГОВОРЯЩИМИ ДЕТЬМИ

Баль Н.Н.

кандидат педагогических наук, доцент,

Кустинская Я.В.

Система современного специального образования характеризуется переходом к гуманистической, антропоцентрической парадигме, ведущая идея которой представлена принципом нормализации. Данный принцип связан с созданием условий, в которых жизнь человека с особенностями психофизического развития была бы настолько нормальной, насколько это возможно. Многие «неговорящие» люди – дети и взрослые, речь которых очень тяжело понять или у которых речь вообще отсутствует, – испытывают значительные трудности в процессе коммуникации. Традиционная логопедическая работа, ориентированная на использование вербальных средств общения и недооценивающая невербальные, не всегда оказывается подходящей для них [6]. Эффективным инструментом повышения качества коммуникации «неговорящих» людей – детей и взрослых, речь которых очень тяжело понять или у которых речь вообще отсутствует, – является дополнительная и альтернативная коммуникация (ААС).

Система «Блисс» является одним из средств ААС и может быть эффективным инструментом удовлетворения коммуникативных потребностей детей и взрослых с различными речевыми нарушениями. За рубежом накоплен значительный опыт использования данной системы при работе с людьми с разнообразными нарушениями устной и письменной речи, однако в нашей стране эта система является малоизученной, что во многом связано со сложностью поиска литературы по данной тематике, отсутствием отечественного опыта её применения [1; 3; 8]. В России имеется единичный опыт обучения «неговорящих» детей системе «Блисс», однако он не сложился в общедоступные систематизированные методические рекомендации. Кроме того, в традиционных педагогических условиях обучение детей данной системе не будет иметь положительных результатов.

Целью нашего исследования явилось определение педагогических условий использования системы